

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: O rekodyfikacji radzieckiego postępowania cywilnego

Author: Anna Stawarska-Rippel

Citation style: Stawarska-Rippel Anna. (2011). O rekodyfikacji radzieckiego postępowania cywilnego. "Z Dziejów Prawa" (T. 4 (2011), s. 187-202).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ANNA STAWARSKA-RIPPEL

O rekodyfikacji radzieckiego postępowania cywilnego

Postanowienia konstytucji ZSRR z 31 stycznia 1924 r. zawarte w rozdziale pierwszym, ust. 1 pkt s, stanowiące kompetencję Związku w zakresie ustanowienia fundamentów systemu sądownictwa i postępowania sądowego, a także cywilnego i karnego ustawodawstwa Związku Radzieckiego, pozostały martwą literą. 20 lipca 1936 r. postanowieniem Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych uznano, że prawo karne i cywilne wraz z procedurami i systemem sądownictwa powinny być jednolite dla całego ZSRR¹, co następnie potwierdzono w postanowieniach nowej konstytucji ZSRR z 1936 r. (art. 14 pkt h)².

Zamierzenie osiągnięcia jednolitości w zakresie prawa sądowego na terenie całego ZSRR nigdy nie zostało jednak zrealizowane w praktyce. Wielki terror zmierzający do utrwalenia władzy Stalina i późniejsza druga wojna światowa nie sprzyjały podejmowaniu prac ustawodawczych. Jednocześnie w państwie totalitarnym, a takim był ZSRR w okresie tzw. stalinowskim, prawo miało drugorzędne znaczenie i pozostawało w tyle za politycznym interesem ówczesnej władzy. Po śmierci Stalina, w latach 1953—1962, nastąpił okres pewnej liberalizacji procedur sądowych i prawa materialnego, a także okres tendencji do usystematyzowania materiału prawnego. Decyzje, jakie zapadły podczas obrad XX Zjazdu Komunistycznej Partii ZSRR, potępiające kult jednostki i jednocześnie stwierdzające istnienie różnych dróg wiodących do socjalizmu, zapoczątkowały okres „odwilży”. Zmiany nastąpiły również w teorii państwa

¹ „СЗ СССР” 1936, № 40, ст. 338.

² М.Х. Хутыз: *Проблемы единства и дифференциации ГПК союзных республик.* „Правоведение” 1989, № 3, s. 34.

i prawa, która eliminowała niektóre stalinowskie modyfikacje leninowskiej doktryny³.

Dnia 11 lutego 1957 r. postanowieniem Rady Najwyższej ZSRR ustanowiono kompetencję Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich do ustalenia zasad ustawodawstwa o ustroju sądów republik związkowych, prawa cywilnego, karnego i procesowego⁴. Postanowienie Rady Najwyższej ZSRR dało podstawę do przeprowadzenia rekodyfikacji radzieckiego prawa na podstawie ustanowionych wcześniej zasad ustawodawstwa.

Zasady ustawodawstwa w zakresie postępowania w sprawach cywilnych zostały uchwalone 8 grudnia 1961 r.⁵ *Zasady postępowania cywilnego ZSRR i republik związkowych* składały się z 64 artykułów ułożonych w sześć rozdziałów. Rozdział pierwszy zawierał postanowienia ogólne: przepisy jurysdykcyjne, dotyczące statusu sędziego, składu sądu, wszczęcia postępowania, udziału prokuratora, dowodów, kosztów procesowych. Rozdział drugi *Zasad* dotyczył uczestników procesu, czyli stron, prokuratora i osób trzecich, określając ich prawa i obowiązki. Rozdział trzeci uregulował zasady postępowania cywilnego w pierwszej instancji oraz zabezpieczenie powództwa i prawomocność orzeczeń, zawieszenie postępowania i jego umorzenie. Rozdział czwarty *Zasad* regulował postępowanie kasacyjne i postępowanie w trybie nadzoru. Rozdział piąty dotyczył wykonania orzeczeń sądu. Rozdział szósty stanowił nowość względem obowiązującego k.p.c. z 1923 r., regulując cywilne prawa procesowe obywateli innych państw i bezpaństwowców oraz powództw cywilnych przeciwko innym państwom, sądowe polecenia i orzeczenia obcych sądów i międzynarodowe umowy dotyczące procedury cywilnej⁶. W latach 1964—1965 wszystkie republiki ustanowiły nowe kodeksy procedury cywilnej oparte na *Zasadach postępowania cywilnego ZSRR i republik związkowych*⁷.

³ H. Berman: *Justice in the U.S.S.R. An Interpretation of Soviet Law*. 5th Ed. Harvard University Press 1978, s. 69—70.

⁴ *Об отнесении к ведению союзных республик законодательства об устройстве судов союзных республик, принятия гражданского, уголовного и процессуального кодексов*. „Ведомости Верховного Совета СССР” 1957, № 4, ст. 63; „Известия”, 12 февраля 1957 г.

⁵ *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик от 8 декабря 1961 года*. „Ведомости Верховного Совета СССР” 1961, № 50, ст. 525. Zob. też *Soviet Civil Legislation and Procedure. Official Texts and Commentaries*. Przew. Y. Sdobnikov. Moskwa [b.d.w.]; Я.Ф. Фархтдинов: *Ведомственные нормативные акты — источники гражданского процессуального права*. „Правоведение” 1982, № 6, s. 85; W.E. Butler: *Soviet Law*. Londyn 1983, s. 293.

⁶ *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*; Podstawy uzupełniono 6 razy: „Ведомости ВС СССР” 1972, № 33, ст. 289; „Ведомости ВС СССР” 1977, № 21, ст. 313; „Ведомости ВС СССР” 1979, № 42, ст. 697; „Ведомости ВС СССР” 1985, № 6, ст. 101; „Ведомости ВС СССР” 1987, № 50, ст. 806; „Ведомости ВС СССР” 1988, № 2, ст. 21. Zmiany polegały na rozwinięciu regulacji *Zasad* i wzmocnieniu socjalistycznej praworządności.

⁷ I tak, 1 stycznia 1964 r. wszedł w życie kodeks procedury cywilnej Republiki Uzbeckiej i Republiki Ukrainkiej; 1 czerwca — k.p.c. Republiki Łotewskiej; 1 lipca — kodeksy procedury

Nowy kodeks postępowania cywilnego RSFRR uchwalono dnia 11 czerwca 1964 r.⁸ Wszedł w życie 1 października 1964 r., a utracił moc 1 lutego 2003 r., z wyjątkiem podrozdziałów 34, 35 i 36, które utraciły moc 1 lipca 2003 r. Do końca systemu zmieniany był 16 razy⁹.

W pracy nad projektem brali bezpośredni udział pracownicy instytutów prawnych i wyższych uczelni, między innymi Instytutu Państwa i Prawa Rosyjskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu Moskiewskiego im. M. Łomonosowa, a także praktycy, sędziowie i prokuratorzy¹⁰. Projekt kodeksu szeroko omawiano na łamach prawniczych czasopism, a także na specjalnie zwołanej republikańskiej naradzie przedstawicieli nauki i praktyki, celem omówienia zagadnień związanych z kodyfikacją prawa cywilnego i procedury cywilnej. Uwagi i propozycje, przedstawione na tej naradzie, wzięto pod uwagę w pracach nad projektami. Uwzględniono także sugestie ministerstw finansów, państwowego arbitrażu przy Radzie Ministrów RFSRR, rosyjskiego oddziału banku państwowego ZSRR i związkowej izby handlowej. Ostateczny kształt projektu był uzgodniony w komisji prawniczej przy Radzie Ministrów¹¹.

---

cywilnej Republik Kazachskiej i Turkmęńskiej; 1 października — k.p.c. Republiki Rosyjskiej; 1 stycznia 1965 r. — kodeksy procedury cywilnej Republik Białoruskiej, Litewskiej, Tadżyckiej, Kirgiskiej, Armeńskiej i Estońskiej; 1 marca 1965 r. — k.p.c. Republiki Azerbejdżańskiej; 1 lipca 1965 r. — kodeksy procedury cywilnej Republiki Gruzjińskiej i Mołdawskiej. Zob. D.W. Chenoweth: *Soviet Civile Procedure. History and Analysis*. Philadelphia 1977, s. 41.

⁸ *Гражданский процессуальный кодекс РСФСР от 11 июня 1964 г.* „Ведомости Верховного Совета РСФСР” 1964, № 24, ст. 407. Zob. też: *The Civil Code and the Code of Civil Procedure of the RSFSR 1964*. Translated by A.K.R. Kiralfy. Leyden 1966; *Советский гражданский процесс*. Red. M.A. Gurwicz. Moskwa 1967.

⁹ Postanowieniami Prezydium Rady Najwyższej: 18 grudnia 1965 r., 5 sierpnia 1966 r., 12 lutego 1968 r., 12 grudnia 1973 r., 18 grudnia 1974 r., 14 czerwca 1977 r., 1 sierpnia 1980 r., 8 czerwca i 11 września 1981 r., 25 kwietnia 1984 r., 24 stycznia i 20 lutego 1985 r., 19 listopada 1986 r., 24 lutego 1987 r., 5 i 29 stycznia 1988 r. Kolejne zmiany przed utratą mocy obowiązującej kodeksu przeprowadzone zostały po rozwiązaniu ZSRR.

¹⁰ Aktywny udział w opracowywaniu zasad postępowania cywilnego i kodeksu postępowania cywilnego republiki Rosji brał między innymi Sergej Naumowicz Abramow (Сергей Наумович Абрамов) — Członek Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików), później Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, od 1919 r. Od 1920 r. pełnił różne funkcje w organach wymiaru sprawiedliwości ZSRR, m.in.: prokuratora Izby Cywilnej Sądu Najwyższego Republiki Rosyjskiej, członka Sądu Najwyższego i Prezydium Sądu Najwyższego Republiki Rosyjskiej, wiceprzewodniczącego Sądu Najwyższego Republiki Białoruskiej; był docentem, Kierownikiem Katedry Postępowania Cywilnego, zastępcą Dyrektora do spraw Nauki i Dydaktyki Moskiewskiego i Swierdłowskiego Instytutu Prawa. Od 1938 r. przeniósł się do Moskiewskiego Instytutu Prawa, a następnie do Związkowego Instytutu Nauk Prawnych ZSRR, gdzie był starszym pracownikiem naukowym. Autor licznych monografii i podręczników z zakresu procedury cywilnej. Zmarł 1 września 1965 r. *Памяти С.Н. Абрамова*. „Правоведение” 1965, № 4, s. 173.

¹¹ Р.Ф. Каллистратова: *Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации*. „Советское Государство и Право” 1964, № 8, s. 26.

Z 39 podrozdziałów k.p.c. z 1923 r. aż 11 uznano za zdezaktualizowane. W szczególności podrozdziały 21—26 dotyczące postępowania niespornego¹² i podrozdziały 35—39 regulujące wykonanie wyroków oraz o niewypłacalności prywatnych osób fizycznych i prawnych, państwowych przedsiębiorstw, spółek akcyjnych i organizacji społecznych. Podrozdziały 14—17 dotyczące postępowania dowodowego zostały wchłonięte przez nowe regulacje k.p.c. z 1964 r.

Kodeks postępowania cywilnego RFSRR z 1964 r. powtórzył wszystkie postanowienia *Zasad*, rozwijając je i konkretyzując. Składał się z 438 artykułów ułożonych w 6 rozdziałów i 42 podrozdziałów. Rozdział pierwszy zawierał postanowienia ogólne, drugi — postępowanie w sądzie pierwszej instancji, trzeci — postępowanie odwoławcze (kasacyjne), czwarty — kontrolę prawomocnych orzeczeń, piąty — postępowanie egzekucyjne i szósty — postępowanie cywilne w sprawach obcokrajowców i bezpaństwowców.

Zasadniczą nowością względem k.p.c. z 1923 r. było określenie zadań postępowania cywilnego. Zgodnie z art. 2 *Zasad*, art. 2 k.p.c. z 1964 r. stanowił, że orzeczenia sądów cywilnych mają chronić socjalistyczny ustrój gospodarczy i socjalistyczną własność. W tym celu radzieckie postępowanie cywilne miało być szybkie i właściwe, tzn. ochraniające porządek publiczny ZSRR, socjalistyczny system gospodarki i socjalistyczną własność, a także socjalne, gospodarcze, polityczne i osobiste prawa obywateli zagwarantowane przez konstytucję ZSRR oraz interes publiczny przedsiębiorstw, instytucji, organizacji, zbiorowych gospodarstw spółdzielczych i innych organizacji publicznych¹³. Artykuł 2 k.p.c. z 1964 r. dodatkowo stanowił, że procedura cywilna powinna wzmacniać socjalistyczną praworządność, edukować obywateli w duchu zasad radzieckiego prawa i przestrzegać reguł socjalistycznego współżycia.

Sprawy cywilne miały być rozstrzygane przez sądy. Wyjątkiem od tej zasady była działalność arbitrażu państwowego w latach 1931—1991¹⁴.

Wszystkie sprawy w pierwszej instancji były rozstrzygane przez sędziego i dwóch ławników ludowych, mających równe prawa z sędzią. W drugiej instancji (kasacyjnej) sprawy rozstrzygano w składzie trzech sędziów, w postępowaniu w trybie nadzoru względem prawomocnych orzeczeń — w składzie co

---

¹² Zob. A. Stawarska-Rippel: *O pierwszym radzieckim kodeksie procedury cywilnej. Postępowanie cywilne od dekretów o sądzie do początków rekodyfikacji radzieckiego prawa*. W: *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolate pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*. T. 2. Komitet redakcyjny: J. Ciągwa, M. Mikołajczyk, P. Fiedorczyk, A. Stawarska-Rippel, T. Adamczyk, A. Drogoń, W. Organiściak. Białystok—Katowice 2010, s. 355—364.

¹³ Art. 2 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*; art. 2 k.p.c. RFSRR z 1964 r.

¹⁴ A. Stawarska-Rippel: *Arbitraż państwowy w ZSRR*. W: *Miscellanea Historico-Iuridica*. T. 8. Red. A. Lityński, P. Fiedorczyk. Białystok 2009, s. 151—171.

najmniej trzech sędziów¹⁵. Zarówno wedle *Zasad*¹⁶, jak i k.p.c. z 1964 r., sędziowie byli niezawiśli i podlegali tylko ustawie, lecz dodatkowo mieli postępować zgodnie z zasadami socjalistycznego prawa¹⁷.

Artykuł 10 k.p.c. z 1964 r., zgodnie z art. 12 *Zasad*, dopuszczał analogię w postępowaniu cywilnym w przypadku braku przepisu niezbędnego do rozstrzygnięcia, przy czym na podstawie wspólnych zasad i celu (sensu) radzieckiego prawodawstwa. Ta regulacja przypominała art. 4 kodeksu procedury cywilnej z 1923 r., który stanowił, że z powodu braku uregulowania w ustawach i rozporządzeniach podstaw dla decyzji w danej sprawie sąd rozstrzyga, kierując się wspólnymi podstawami radzieckiego prawodawstwa i powszechną polityką rządu robotniczo-chłopskiego¹⁸.

Postępowanie sądowe było jawne, ustne i prowadzone w języku większości ludności dla danego obszaru właściwości sądu albo z udziałem tłumacza. Zasadą postępowania były, podobnie jak w k.p.c. z 1923 r., bezpośredniość i ciągłość procesu, wyrażająca się w prowadzeniu postępowania od wniesienia powództwa aż do wydania orzeczenia przed tym samym składem sędziowskim, oraz przeprowadzenia postępowania dowodowego przez sąd orzekający w sprawie¹⁹.

Prokurator ZSRR i podlegli mu prokuratorowie mieli sprawować nadzór w zakresie prawidłowego i jednolitego stosowania prawa ZSRR i republik związkowych²⁰.

Zgodnie z *Zasadami*, k.p.c. RSFRR z 1964 r. dopuszczał możliwość wszczęcia postępowania nie tylko na wniosek (pозew) osoby, której prawa zostały naruszone, lecz także na wniosek prokuratora, instytucji państwowej, organów administracji, przedsiębiorstwa publicznego, organizacji społecznej i innych państwowych organizacji w przypadku, gdy te mogły się zwrócić do sądu o ochronę praw i interesów innych osób²¹.

¹⁵ Art. 6 k.p.c. RSFRR z 1964 r.

¹⁶ Art. 9 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

¹⁷ Art. 7 k.p.c. RSFRR z 1964 r.

¹⁸ *Гражданский процессуальный кодекс РСФСР (1923)*, art. 4: *За недостатком узаконений и распоряжений для решения какого-либо дела суд решает его, руководствуясь общими началами советского законодательства и общей политикой Рабоче-крестьянского правительства.* Zob. na ten temat D.W. Chenoweth: *Soviet Civile Procedure...*, s. 18; S.F. Kieczekian: *Prawo socjalistyczne i jego źródła.* Rozprawa z tomu prac Sesji Jubileuszowej Akademii Nauk Społecznych przy CK WKP(b), poświęconej trzydziestolecu Wielkiej Październikowej Rewolucji Socjalistycznej. Na prawach rękopisu. Biblioteczka Naukowa „Po prostu” 1947, z. 4, s. 26.

¹⁹ Art. 8 i art. 146 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 10—11 i art. 35 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

²⁰ Art. 12 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 14 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

²¹ Art. 4 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 6 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

Sąd w postępowaniu nie był ograniczony wnioskami stron (granicami pozwu) i ich wyjaśnieniami. Zobowiązany był podjąć wszelkie środki przewidziane prawem dla pełnego i obiektywnego ustalenia rzeczywistych okoliczności sprawy. Dowodami w postępowaniu mogły być wyjaśnienia stron i osób trzecich, zeznania świadków, dowody rzeczowe, dokumenty i opinia biegłych²². Zagadnienie ciężaru dowodu zostało potraktowane ogólnikowo. Każda ze stron miała udowodnić okoliczności, które stanowiły podstawę jej roszczeń bądź zarzutów²³. Ciężar dowodzenia spoczywał na stronach, lecz jednocześnie dopuszczono możliwość gromadzenia dowodów z inicjatywy sądu, który mógł również zażądać od stron uzupełnienia materiału dowodowego. Radziecki sąd pozostawał zatem w postępowaniu cywilnym „sądem w działaniu”.

W przeciwieństwie do radzieckiego k.p.c. z 1923 r., nowy kodeks postępowania cywilnego zawierał regulację dotyczącą oceny dowodów. Sąd oceniał dowody na podstawie swego wewnętrznego przekonania opartego na pełnym i obiektywnym rozpatrzeniu wszystkich okoliczności sprawy. Jednocześnie sąd był zobowiązany do kierowania się w ocenie dowodów socjalistyczną praworządnością²⁴.

Stronami w procesie, powodem albo pozwanym, mogli być obywatele, a także państwowe przedsiębiorstwa, instytucje, organizacje, kołchozy i inne spółdzielcze organizacje i ich związki będące osobami prawnymi²⁵. Zgodnie z *Zasadami*, k.p.c. RSFRR z 1964 r. stanowił, że strony mogły zapoznawać się z materiałami sprawy, przedstawiać dowody, brać udział w przeprowadzaniu dowodów, składać ustne i pisemne wyjaśnienia, zaskarżać postanowienia i orzeczenia sądu, wymagać przymusowego wykonania decyzji sądu, być obecne przy czynnościach wykonawcy sądowego przy wykonaniu decyzji, a także dokonywać innych procesowych działań przewidzianych przez prawo. Strony były zobowiązane do sumiennego korzystania ze swych praw procesowych²⁶.

Powód mógł zmienić powództwo albo je wycofać, a pozwany mógł uznać powództwo. Strony mogły też zakończyć spór cywilny zawarciem ugody. Te prawa stron doznawały ograniczenia uprawnieniem sądu do niewyrażenia zgody na te czynności ze względu na sprzeczność z prawem²⁷.

---

²² Art. 14 i 49 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 16—17 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

²³ Art. 50 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 18 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

²⁴ Art. 56 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 19 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

²⁵ Art. 33 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 24 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

²⁶ Art. 30 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 24 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

²⁷ Art. 34 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 24 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

Osoby trzecie mogły przystąpić do sprawy na mocy decyzji sądu, jeżeli ich udział mógł wpłynąć na ich prawa albo obowiązki. Decyzję o dopuszczeniu do udziału w postępowaniu osób trzecich mógł też podjąć prokurator²⁸. Osoby trzecie nieoświadczające samodzielnych żądań w zakresie przedmiotu mogły przystąpić do postępowania po stronie powodowej albo pozwanej, jeżeli wyrok sądu w sprawie mógł wpłynąć na ich prawa albo obowiązki. Decyzję o przystąpieniu osób trzecich do procesu podejmował uchwałą sąd. Osoby trzecie mogły też przystąpić do toczącego się postępowania wskutek inicjatywy prokuratora lub sądu. Osoby trzecie niewystępujące z samodzielnym roszczeniem korzystały z praw procesowych strony, z wyjątkiem prawa do zmiany podstawy i przedmiotu powództwa, zwiększenia albo zmniejszenia roszczenia, uznania i nieuznania powództwa i zawarcia ugody. Osoby trzecie miały obowiązki takie, jak strona²⁹.

Powód i pozwany mógł być reprezentowany przez pełnomocnika. Osoby prawne działały przez swe organy albo pełnomocników³⁰.

Jednym z zarzutów względem przepisów k.p.c. z 1923 r., poza dezaktualizacją jego postanowień w związku ze zmianami polityczno-gospodarczymi, było uregulowanie uprawnień prokuratora w procesie cywilnym w rozdziale *Przedstawicielstwo w sądzie*³¹. Zarówno *Zasady*, jak i k.p.c. z 1964 r. określiły uprawnienia prokuratora w zakresie procedury cywilnej w zasadach ogólnych postępowania³² i w grupie przepisów regulujących status stron w procesie³³. Tak jak w k.p.c. radzieckim z 1923 r., prokurator mógł wnieść skargę cywilną ze swej inicjatywy, a także stać się stroną na każdym etapie postępowania, jeśli według niego wymagała tego ochrona interesów państwowych lub społecznych.

Artykuł 147 k.p.c. RSFRR z 1964 r. dopuszczał możliwość udziału w postępowaniu cywilnym przedstawicieli państwowych i społecznych organizacji oraz kolektywu pracowniczego (robotniczego) na mocy decyzji sądu. W toczącym się postępowaniu mogli oni przedstawiać opinie swych organizacji w danej sprawie, zapoznawać się z materiałami sprawy, być obecnymi na posiedzeniach sądu, przedstawiać dowody, brać udział w postępowaniu dowodowym, zadawać pytania stronom, świadkom i biegłym, prezentować swe argumenty i poglądy na rozwiązanie kwestii pojawiających się w czasie postępowania. Przed-

²⁸ Art. 38 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 27 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

²⁹ Art. 38 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 27 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

³⁰ Art. 43 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 28 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

³¹ P.Ф. Каллистратова: *Гражданский процессуальный кодекс...*, s. 26.

³² Art. 12 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 14 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

³³ Art. 41 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 29 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

stawiciele organizacji państwowych i społecznych lub kolektywu robotniczego powinni być należycie aprobowani przez organizację, którą reprezentowali. Brak przedłożenia prawidłowego upoważnienia przedstawiciela tych organizacji stanowił podstawę do uchylecia decyzji sądu o ich dopuszczeniu do udziału w sprawie³⁴. Możliwość szerokiego udziału w postępowaniu cywilnym państwowych instytucji, organizacji i kolektywu robotniczego miała realizować żądanie rozszerzenia ingerencji państwa w stosunki cywilnoprawne, sformułowane w 1922 r. przez Lenina³⁵.

Sądy miały wykazywać inicjatywę w powiadamianiu organizacji społecznych i kolektywów pracowniczych w razie rozpatrywania sporów mających element społeczny, w szczególności w sprawach z zakresu prawa pracy, zobowiązań, rodzinnych — pozbawienia praw rodzicielskich i alimentów. Sądy organizowały także sesje wyjazdowe w przedsiębiorstwach i instytucjach, gdy postępowanie cywilne dotyczyło sporu, w którym występował element społeczny, i miało wartość edukacyjną dla społeczeństwa.

Przez zaangażowanie społeczeństwa w sprawy cywilne miała być realizowana funkcja prawa jako „edukatora” lub „opiekuna” w kształtowaniu modelu radzieckiego obywatela. Ustawodawstwo nazwało to edukacyjną i wychowawczą rolę prawa. „Wychowanie” nowego, radzieckiego obywatela było jednym z najistotniejszych zadań państwowych urzędów, włączając w to sądownictwo. Znaczenie funkcji edukacyjnej wymiaru sprawiedliwości miało wzrastać w miarę rozwoju socjalizmu. Sądy miały wychowywać społeczeństwo w postawie komunistycznej, wyrażającej się we wzroście dyscypliny pracy i ochrony socjalistycznej własności. Gdy spór wkraczał na drogę sądową, był traktowany jako symptom społecznego nieporządku. Oczekiwano zatem, że rola edukacyjna sądu wpłynie na kształtowanie się postaw urzędników i organizacji, by rozpoznali i eliminowali przyczyny „nieładu społecznego” zanim spór trafi na drogę sądową³⁶.

Szeroki udział prokuratora w procesie oraz możliwość udziału w postępowaniu instytucji państwowych, przedsiębiorstw, organizacji społecznych były tymi elementami, które najbardziej odróżniały radzieckie postępowanie cywilne od zachodnioeuropejskich procedur cywilnych.

W postępowaniu w pierwszej instancji sędzia przeprowadzał przygotowanie sprawy (*подготовка*) do przewodu sądowego, by orzec w sprawie w jak najkrótszym czasie³⁷. Artykuł 99 k.p.c. RSFR z 1964 r. określał terminy wyda-

³⁴ Art. 147 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 30 i art. 36 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

³⁵ P.Ф. Каллистратова: *Гражданский процессуальный кодекс...*, s. 30.

³⁶ W.E. Butler: *Soviet Law...*, s. 297—298. Zob. też M. Cappelletti: *International Encyclopedia of Comparative Law*. Vol. 16: *Civil Procedure*. Chapter 1: *Introduction — Policies, Trends and Ideas in Civil Procedure*. Tübingen—Dordrecht—Boston—Lancaster 1987, s. 12.

³⁷ Art. 141—143 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 33 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

nia orzeczenia rozstrzygającego sprawę, liczonego od zakwalifikowania pozwu przez sąd pierwszej instancji³⁸. W zależności od miejsca zamieszkania stron i rodzaju sprawy były to kolejno terminy: 10-dniowe i 20-dniowe oraz ostatecznie miesięczny — w bardziej skomplikowanych sprawach³⁹.

Orzeczenie sądu zapadało większością głosów. Członek składu sądu pozostający w mniejszości mógł przedstawić na piśmie zdanie odrębne. Decyzja sądu miała się opierać na dowodach przedstawionych w trakcie rozpatrywania sprawy. W decyzji powinny być wskazane okoliczności sprawy uwzględnione przez sąd, dowody, którymi sąd się kierował i które odrzucił, a także decyzje o zaspokojeniu powództwa albo o odmowie zaspokojenia powództwa w całości lub w części oraz termin i tryb zaskarżenia decyzji. Sąd nie był związany żądaniem zawartym w pozwie i mógł wyjść poza granice roszczenia, jeżeli było to uzasadnione chronionym prawnie interesem państwowej instytucji, przedsiębiorstwa, kołchozów oraz społecznych organizacji albo obywateli⁴⁰.

W przypadku stwierdzenia przez sąd w trakcie rozpatrywania sprawy naruszenia prawa lub zasad socjalistycznego współzycia przez urzędników lub obywateli albo poważnych naruszeń dyscypliny pracy państwowych przedsiębiorstw instytucji, organizacji, kołchozów i innych organizacji publicznych albo ich stowarzyszeń, członek składu sądu powiadamiał o swych ustaleniach odpowiednie instytucje, przedsiębiorstwa i organizacje oraz urzędników i kolektywy pracowników, zobowiązując je do powiadomienia sądu o rozmiarach naruszeń. W razie powzięcia przez sąd wiadomości o działaniach strony lub osób trzecich biorących udział w postępowaniu, mających znamiona przestępstwa, zawiadamiał prokuratora lub wszczynał postępowanie karne⁴¹.

Orzeczenie sądu stawało się prawomocne po upływie terminu do złożenia odwołania (kasacji), jeżeli nie zostało zaskarżone. W przypadku wniesienia odwołania, jeżeli sąd drugiej instancji nie uchylił orzeczenia, stawało się ono prawomocne po rozpatrzeniu sprawy. Orzeczenia Sądu Najwyższego ZSRR i Sądów Najwyższych republik związkowych stawały się prawomocne po ich ogłoszeniu. *Zasady* i k.p.c. RSFRR z 1964 r. stwierdzały też o prawomocności materialnej orzeczenia, czyli o powadze rzeczy osądzonej⁴².

Zarówno *Zasady*, jak i k.p.c. RSFRR z 1964 r. określiły przyczyny obligatoryjnego zawieszenia postępowania, dopuszczając jednocześnie fakultatywne

³⁸ Art. 129 k.p.c. RSFRR z 1964 r.

³⁹ Art. 99 k.p.c. RSFRR z 1964 r.

⁴⁰ Art. 195 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 37 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁴¹ Art. 225 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 38 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁴² Art. 208 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; art. 39 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

na wniosek strony lub ze swej inicjatywy⁴³. Umorzenie postępowania czyniło niemożliwym powtórne rozpatrzenie sprawy przez sąd między tymi samymi osobami i w tej samej sprawie⁴⁴.

Nowością w radzieckim postępowaniu cywilnym było uregulowanie w k.p.c. RFSRR z 1964 r. rozpatrywania w drodze sądowej sporów między organami administracji a obywatelami. Precyzując postanowienia art. 4 *Zasad*, kodeks wymieniał sprawy dotyczące skarg lub zażaleń na niedokładności w listach głosujących, skarg przeciwko czynnościom organów administracyjnych oraz skarg dotyczących egzekucji zaległości od obywateli w zakresie państwowych i lokalnych podatków oraz opłat, a także obowiązkowego ubezpieczenia i samoopodatkowania (rocznej składki mieszkańców danej gminy przeznaczonej, zgodnie z decyzją jej organów, na poprawę funkcjonowania tejże)⁴⁵.

RFSRR z 1964 r. uregulował zakres postępowania niespornego (nieprocesowego) odmiennie niż w k.p.c. z 1923 r. Postępowaniu niespornemu, zwanemu w ZSRR szczególnym postępowaniem (*особые производства*), podlegały sprawy o ustalenie stanu prawnego, uznanie za zaginionego albo zmarłego, częściowe lub całkowite ubezwłasnowolnienie, stwierdzenie zasiedzenia, sprostowanie akt stanu cywilnego, skarg na czynności notariuszy, stwierdzenie przywrócenia praw z utraconych dokumentów⁴⁶.

Postępowanie cywilne było dwuinstancyjne. Drugą instancją była kasacja. Podobnie jak w k.p.c. z 1923 r., kasacja w k.p.c. z 1964 r. przypominała niemiecką rewizję albo zwykłą apelację funkcjonującą w wielu krajach⁴⁷. Sąd kasacyjny (odwoławczy) kontrolował zasadność orzeczenia sądu pierwszej instancji na wniosek stron i innych osób biorących udział w postępowaniu lub wskutek protestu prokuratora, przy czym nie miało znaczenia, czy prokurator brał udział w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji. Kontroli sądu odwoławczego podlegało orzeczenie zarówno w zaskarżonej, jak i niezaskarżonej części. Sąd kasacyjny dopuszczał do udziału w postępowaniu przedstawicieli społecznych organizacji i kolektywów pracowniczych niebędących stroną w sprawie. Sąd kasacyjny mógł oddalić skargę odwoławczą, zmienić orzeczenie sądu pierwszej instancji w całości lub w części i skierować sprawę do

⁴³ Art. 214—215 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 40 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁴⁴ Art. 220 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 41 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁴⁵ Art. 231 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 4 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁴⁶ Art. 245 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 4 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁴⁷ G.P. van den Berg: *Recourse Against Judgments in Civil and Criminal Cases in the Russian Federation*. In: *International and National Law in Russia and Eastern Europe: Essays in Honor of George Ginsburgs*. Eds. R.S. Clark, F.J.M. Feldbrugge, S. Pomorski. The Hague—London—Boston 2001, s. 31—32.

ponownego rozpatrzenia przez sąd pierwszej instancji, uchylić orzeczenie w całości lub w części i pozostawić sprawę bez dalszego rozpatrzenia, zmienić orzeczenie, rozstrzygając na nowo, jeżeli nie wiązało się to z koniecznością przeprowadzenia na nowo postępowania dowodowego⁴⁸. Przesłankami kasacyjnymi były: niewystarczające wyświetlenie stanu faktycznego, nieadekwatność materiału dowodowego do stanu faktycznego, niezgodność orzeczenia sądu z okolicznościami sprawy, naruszenie bądź niewłaściwe zastosowanie zasad prawa materialnego lub procedury⁴⁹.

Podobnie jak k.p.c. z 1923 r., nowy radziecki kodeks postępowania cywilnego zawierał instytucję wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym orzeczeniem w trybie nadzoru⁵⁰. Wznowienie prawomocnie zakończonego postępowania w trybie nadzoru mogło nastąpić w wyniku złożenia protestu przez Generalnego Prokuratora ZSRR przeciwko orzeczeniom sądów RSFR. Przewodniczący Sądu Najwyższego ZSRR mógł złożyć protest przeciwko decyzjom zapadłym w Prezydium Sądu Najwyższego RFSRR, a także przeciwko orzeczeniom zapadłym w Izbie Cywilnej Sądu Najwyższego RFSRR w pierwszej instancji. Zastępcy Generalnego Prokuratora ZSRR mogli złożyć protest przeciwko orzeczeniom wszystkich sądów RFSRR, z wyjątkiem decyzji zapadłych w Prezydium Sądu Najwyższego RFSRR. Zastępcy Przewodniczącego Sądu Najwyższego ZSRR mogli oprotestować orzeczenia Izby Cywilnej Sądu Najwyższego RFSRR zapadłe w pierwszej instancji. Prokurator Generalny RFSRR, Przewodniczący Sądu Najwyższego RFSRR i ich zastępcy mogli złożyć protest względem orzeczeń wszystkich sądów w republice, z wyjątkiem decyzji zapadłych w Prezydium Sądu Najwyższego RFSRR⁵¹.

Przewodniczącemu Sądu Najwyższego autonomicznej republiki, i przewodniczącym sądów autonomicznych prowincji i państwowych okręgów, oraz sądu miejskiego Moskwy i Leningradu, oraz prokuratorom autonomicznej republiki, autonomicznych prowincji i państwowych okręgów — służył protest przeciwko orzeczeniom sądów ludowych i sądów, które orzekały w drugiej instancji⁵². Uprawnieni do oprotestowania orzeczenia w trybie nadzoru mogli wstrzymać wykonanie orzeczenia do zakończenia postępowania w trybie nadzoru⁵³. Przesłankami wznowienia postępowania w trybie nadzoru były wyda-

---

⁴⁸ Art. 305 i 317 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 46 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁴⁹ Art. 306 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 47 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁵⁰ Art. 319 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 49 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁵¹ Art. 320 k.p.c. RSFR z 1964 r.

⁵² Ibidem.

⁵³ Art. 323 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 49 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

nie wadliwego orzeczenia co do faktów oraz naruszenie prawa materialnego i procesowego⁵⁴.

Właściwe do rozpatrzenia oprotestowanego prawomocnego orzeczenia wydanego w instancji kasacyjnej oraz prawomocnych orzeczeń sądów ludowych prowincji, państwowych okręgów i miejskich (Moskwy i Leningradu) było Prezydium Sądu Najwyższego autonomicznej republiki, sądów autonomicznych prowincji i państwowych okręgów oraz sądu miejskiego Moskwy i Leningradu. Prezydium Sądu Najwyższego RSFSR rozpatrywało również oprotestowane w trybie nadzoru orzeczenia Izby Cywilnej Sądu Najwyższego RSFSR, przy czym członek Prezydium orzekający w drugiej instancji nie mógł brać udziału w postępowaniu nadzorczym.

Izba Cywilna Sądu Najwyższego RSFSR była właściwa do rozpatrywania oprotestowanych w trybie nadzoru prawomocnych orzeczeń wszystkich sądów autonomicznej republiki, z wyjątkiem orzeczeń zapadłych w instancji kasacyjnej w Sądzie Najwyższym RSFSR i orzeczeń Prezydium Sądu Najwyższego autonomicznej republiki, prowincji, państwowych okręgów i miejskich (Moskwy i Leningradu).

Orzeczenia w sprawach rozpatrywanych w trybie nadzoru zapadały większością głosów⁵⁵. Orzeczenie wydane w trybie nadzoru mogło oddalić protest, uchylić orzeczenie w całości lub w części i przekazać do rozpatrzenia sądowi pierwszej instancji albo kasacyjnemu, uchylić orzeczenie w całości lub w części i pozostawić je bez dalszego rozpatrzenia, uchylić decyzję sądu drugiej instancji i uznać za prawomocne orzeczenie pierwszej instancji oraz zmienić oprotestowane orzeczenie, gdy nie wymagało to przeprowadzenia dodatkowego postępowania dowodowego i okoliczności sprawy zostały dostatecznie wyświetlone w materiałach sprawy⁵⁶.

Spośród procedur cywilnych zachodnioeuropejskich tylko berneńska z 7 czerwca 1918 r., uwzględniająca najszerzej pierwiastek śledczy w postępowaniu, przewidywała instytucję podobną do późniejszego radzieckiego nadzoru w postępowaniu cywilnym. Wedle procedury berneńskiej, Sąd Apelacyjny jako Najwyższy Sąd kantonu mógł unieważnić prawomocne orzeczenie, działając *ex officio* (kasacja *ex officio*) w przypadku, gdy zostały naruszone zasady procedury cywilnej, lub gdy sąd był niewłaściwy w sprawie, a wydanie zgodnego z prawem orzeczenia (*Beurteilung*) było niemożliwe albo bardzo utrudnione. Artykuł 90 procedury cywilnej berneńskiej o kasacji *ex officio* został zamieszczony w rozdziale VIII o zasadach naczelnym postępowania sądowego i nie stanowił instytucji służącej stronom w postępowaniu. Ani limit czasowy, ani inicjatywa

⁵⁴ Art. 330 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 50 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁵⁵ Art. 328 k.p.c. RSFR z 1964 r.

⁵⁶ Art. 329 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 50 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

stron nie ograniczały Najwyższego Sądu kantonu berneńskiego w sprawie przeprowadzenia kasacji *ex officio*. Ta szwajcarska instytucja opierała się na prawie najwyższego sądu w kantonie do nadzoru nad działalnością sądów niższych (*Aufsichtsrecht*), w praktyce jednak niezmiernie rzadko wykorzystywaną⁵⁷.

Kodeks procedury cywilnej RFSRR z 1964 r. przewidywał, podobnie jak wcześniej obowiązujący k.p.c. z 1923 r., wznowienie postępowania zakończono-ego prawomocnym orzeczeniem z powodu pojawienia się nowych okoliczności. Wznovienia postępowania mogła żądać strona w ciągu trzech miesięcy od powzięcia wiadomości o nowych okolicznościach lub prokurator. Przesłankami wznowienia postępowania były, podobnie jak w k.p.c. z 1923 r., nowe okoliczności, które miały znaczący wpływ na rozstrzygnięcie sprawy, a nie były i nie mogły być znane wnioskującemu. Postępowanie mogło być wznowione, jeśli sąd ustalił, że w sprawie zostały złożone fałszywe zeznania świadków, fałszywe ekspertyzy, jak też niezgodne z prawem postępowanie stron lub ich pełnomocników, biegłych sądowych oraz członków składu orzekającego. Przesłanką wznowienia postępowania było również oparcie wyroku na decyzji sądu lub innego organu, która została następnie uchylona⁵⁸. Orzeczenie sądu wydane w trybie wznowienia postępowania, oparte na nowych okolicznościach, nie podlegało odwołaniu (kasacji)⁵⁹.

Nowością w kodeksie postępowania cywilnego RFSRR z 1964 r. było uregulowanie w rozdziale szóstym i ostatnim kodeksu, zgodnie z *Zasadami*, praw procesowych obcokrajowców i bezpieczeństwa, powództw cywilnych przeciwko obcym państwom oraz nakazów sądowych i orzeczeń sądów zagranicznych, zgodnie z międzynarodowymi umowami i konwencjami⁶⁰.

Wykonanie orzeczeń uregulowane zostało w k.p.c. RFSRR z 1964 r. w rozdziale piątym. Przepisy tego rozdziału regulowały wykonanie orzeczeń sądów w sprawach cywilnych oraz karnych, w których orzeczono zapłatę kwoty pie-

---

⁵⁷ Art. 90 procedury cywilnej berneńskiej z 7 czerwca 1918 r.: „Kassation von Amtes wegen 1. Der Appellationshof ist befugt, ein Prozessverfahren, in welchem wesentliche Grundsätze des Verfahrens derart verletzt worden sind, dass die richtige Beurteilung unmöglich oder wesentlich erschwert wird, von Amtes wegen aufzuheben. Ebenso kann ein Entscheid oder eine Verfügung einer untern Gerichtsbehörde aufgehoben werden, wenn sie zu deren Erlass offensichtlich sachlich nicht zuständig war. 2. Bei grobem Verschulden oder Arglist sind die Kosten den fehlbaren Gerichtspersonen, Parteien oder Anwälten aufzuerlegen”. Zob. o regulacji z art. 90 cywilnej procedury berneńskiej w A.W. Rudzinski: *Soviet Type Audit Proceedings and their Western Counterparts*. In: L. Boim, G.G. Morgan, A. Rudzinski: *Legal Controls in the Soviet Union*. In: *Law in Eastern Europe. A series of publications issued by the Documentation office for East European Law university of Leyden*. Vol. 13. Ed. Z. Szimrmai. Leyden 1966, s. 296.

⁵⁸ Art. 333 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 53 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁵⁹ Art. 337 k.p.c. RSFR z 1964 r.

⁶⁰ Art. 433—438 k.p.c. RSFR z 1964 r.; art. 4 i art. 59—64 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

niężnej lub przywrócenie własności, a także decyzji komisji arbitrażowych, związkowej izby handlowej, instytucji państwowych, przedsiębiorstw, kolektywów robotniczych, sądów koleżeńskich i sądów zagranicznych w przypadkach określonych prawem⁶¹.

Do k.p.c. RFSRR z 1964 r. załączono trzy dodatki: wykaz rodzajów mienia niepodlegającego egzekucji na podstawie dokumentów, zasady podjęcia niedokończonego (przerwanego) postępowania sądowego i egzekucyjnego oraz o sądzie polubownym⁶².

Kodeks postępowania cywilnego z 1964 r. przetrwał pierwszy okres transformacji ustrojowej. Utracił moc obowiązującą wraz z wejściem w życie 1 lutego 2003 r. nowego kodeksu procedury cywilnej, przyjętego 23 października 2002 r. przez Dumę Państwową i zatwierdzonego przez Radę Federacji 30 października 2002 r.

Radzieckie postępowanie cywilne kodyfikowane było dwukrotnie. W obu przypadkach kodyfikacja radzieckiego postępowania cywilnego przypadała na czasy liberalizacji politycznej. Z jednej strony dobry czas dla prac kodyfikacyjnych, a z drugiej trudność upolitycznienia postępowania cywilnego wpłynęły na to, że cywilna procedura radziecka była specyficznym połączeniem pewnych elementów europejskiej tradycji cywilistycznej i socjalistycznej praworządności z odrobiną dawnej, przedrewolucyjnej tradycji rosyjskiej⁶³. Poza tym, w radzieckiej rzeczywistości prawnej, marginalizującej prawo prywatne na rzecz gospodarczego, stosowanie regulacji kodeksowych postępowania cywilnego w ZSRR było ograniczone. W znacjonalizowanej gospodarce kluczową rolę odgrywał państwowy arbitraż gospodarczy połączony integralnie z administracją, a jego arbitrzy nie posiadali atrybutu niezawisłości. W drodze postępowania cywilnego regulowanego w radzieckim k.p.c. rozstrzygano jedynie sprawy z zakresu prawa rodzinnego, prawa pracy i innych o relatywnie małym znaczeniu ekonomicznym⁶⁴.

---

⁶¹ Art. 338—432 k.p.c. RFSRR z 1964 r.; art. 54—58 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства...*

⁶² „Приложение N 1: Перечень видов имущества граждан, на которое не может быть обращено взыскание по исполнительным документам; Приложение N 2: Восстановление утраченного судебного или исполнительного производства; Приложение N 3: Приложение о третейском суде”.

⁶³ G.B. Smith: *Reforming the Russian Legal System*. Cambridge 1996, s. 139.

⁶⁴ F.J.M. Feldbrugge: *Russian Law. The End of the Soviet System and the Role of Law*. Dordrecht, Netherlands 1993, s. 208.

Anna Stawarska-Rippel

Die Kodifizierungsänderung von dem sowjetischen Zivilverfahren

Zusammenfassung

Das sowjetische Zivilverfahren wurde zweimal kodifiziert. In beiden Fällen geschah es zur Zeit der politischen Liberalisierung. Trotz der an dem Recht aus der NEP-Zeit (Neue Ökonomische Politik) geübten Kritik wurde die Arbeit an dem neuen sowjetischen Zivilverfahren erst nach Stalins Tode aufgenommen. Die neue zweite Zivilprozessordnung der RSFS (Russische Sozialistische Föderative Sowjetrepublik) wurde in den Rahmen der allgemeinen Kodifizierungsänderung von dem sowjetischen Recht in den Jahren 1954—1964 in Kraft gesetzt. Diese Periode charakterisierte sich durch eine gewisse Tendenz zur Systematisierung der juristischen Dokumentation und durch die Liberalisierung des materiellen Rechtes und des Gerichtsverfahrens.

In den Jahren 1964—1965 haben alle sowjetischen Republiken neue, auf den Prinzipien des Zivilverfahrens der UdSSR und der sowjetischen Bundesrepubliken fußende Zivilverfahrensordnungen in Kraft gesetzt. Die neue Zivilprozessordnung der RSFS wurde am 11. Juni verabschiedet, am 1. Oktober 1964 in Kraft gesetzt und am 1. Februar 2003 ist sie außer Kraft getreten. Bevor das geltende politische System geändert wurde, war sie noch sechzehn mal geändert. Die neue Zivilprozessordnung war eine besondere Verbindung von manchen Elementen der europäischen zivilistischen Tradition und der sozialistischen Gesetzlichkeit mit ein bisschen ehemaliger russischer vorrevolutionärer Tradition. In der sowjetischen Wirklichkeit, in der das Privatrecht im Gegensatz zum wirtschaftlichen Recht marginalisiert war, wurde die Zivilprozessordnung der UdSSR nur in beschränktem Maße verwendet. In der nationalisierten Wirtschaft spielte die mit der Verwaltung integral verbundene staatliche Wirtschaftsarbitrage die wichtigste Rolle und die Schiedsrichter genossen nicht das Unabhängigkeitsvorrecht. Nach der Zivilprozessordnung wurden in der Sowjetunion nur die Sachen aus dem Bereich des Familienrechtes, des Arbeitsrechtes und die mit relativ geringer wirtschaftlicher Bedeutung entschieden.

Anna Stawarska-Rippel

On recodification of the Soviet civil procedure

Summary

The Soviet civil procedure was codified two times. In both cases the codification of the Soviet civil procedure fell on the times of a political liberalization. In spite of criticism directed at law deriving from the period of the New Economic Policy, works on a new Soviet civil procedure began after Stalin's death. The legislation of a new second Russian Federal Socialistic Soviet Republic code of civil procedure took place within the scope of a general recodification of the Soviet law between 1954 and 1964. It was the period characterized by a tendency to systematize the legal material, as well as liberalization in the field of material law and court procedures.

All republics legislated new codes of the civil procedure basing on the principles of the civil procedures of the Soviet Union and union republics between 1964 and 1965. The new Russian Federal Socialistic Soviet Republic code of the civil procedure was legislated on 11 June 1964.

It was in force on 1 October 1964 and lost its power on 1 February 2003. It was being changed 16 times till the end of the system. The very code was a specific combination of some elements of the European tradition of the civilist and socialist law and order with a bit of the former and pre-revolutionary Russian tradition. The use of code regulations of the civil procedure in the Soviet Union in the Soviet legal reality marginalizing a private law in favour of an economic one was restricted. A state economic arbitration integrally combined with administration played a key role in the nationalized economy and its judges did not possess an attribute of independence. Only the cases within the family law, labour law and other of a little economic value were adjudicated during a civil procedure regulated in the Soviet civil law code.